

Johdanto lapsen oikeuksiin

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Lapsen oikeudet toteutuvat arjessa

JOHDANTO LAPSEN OIKEUKSIIN

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Kaiken takana on lapsen oikeuksien sopimus

Lapsuus on poikkeuksellinen ja ainutlaatuinen jakso ihmisen elämässä. Varhaisvuosien pohjalle rakentuu sekä yksilön että koko yhteiskunnan tulevaisuus. Siksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus takaa lapselle erityiset oikeudet, joita millään muulla ihmisryhmällä ei ole.

UNICEF kulkee lapsen ja kunnan rinnalla

Lapset ovat oikeutettuja erityiseen huolenpitoon, tukeen ja suojeluun kasvaakseen täyteen mittaansa. Tämä on meidän aikuisten tehtävä ja velvollisuus.

Lapsuus on poikkeuksellinen ja ainutlaatuinen ajanjakso ihmisen elämässä. Se määrittää paitsi yksilöiden, myös yhteiskuntien tulevaisuuden. Tästä syystä lapsia ja lapsuutta koskevat osin erityiset oikeudet, joita ei millään muulla ihmisryhmällä ole.

Kaikista lapsiin ja nuoriin liittyvistä viranomaispäätöksistä ja hallinnollisista toimista suurimman osan tekee kunta. Kunnan viranhaltijat, työntekijät ja päättäjät ovat ratkaisevan tärkeitä lapsen oikeuksien turvaajia ja toteuttajia.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus tuli Suomessa voimaan 1991. Sopimus on sitova. Se takaa maailman jokaiselle lapselle erityiset oikeudet, kuten oikeuden elämään ja kehittymiseen, yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja siihen, että lapsen etu on yhteiskunnassa ensisijaisesti otettava huomioon.

Suomi on saanut sopimusta valvovalta komitealta huomautuksia siitä, että lapset ovat kovin eriarvoisessa asemassa sen mukaan, missä kunnassa he asuvat.

Suomi on saanut huomautuksia myös yhdenvertaisuuden laiminlyönneistä: köyhissä perheissä elävien, vammaisten, vähemmistöihin kuuluvien, maahanmuuttajataustaisten ja sijaishuollossa olevien elinolosuhteissa on edelleen paljon parannettavaa. Lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut huolensa siitäkin, että kaikkien Suomessa elävien lasten etua ei ole aina riittävästi otettu huomioon julkisen vallan päätöksenteossa.

YK:n lastenjärjestön UNICEFin Lapsiystävällinen kunta -malli on väline lapsen oikeuksien mahdollisimman täysimääräiseen toteuttamiseen kunnassa ja kunnan jokaisen lapsen arjessa.

UNICEFilla on YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattu erityinen rooli toimia sopimuksen täytäntöönpanon asiantuntijana ja arvioijana.

Tässä sivustossa kerrotaan, miten kunta voi turvata jokaiselle alle 18-vuotiaalle mahdollisuuden hyvään ja arvokkaaseen lapseuteen.

Ihmisoikeudet eivät toteudu itsestään

Pilapiirtäjä Kari Suomalaisen piirroksessa pariskunta viettää aikaa mökin terassilla. Vaimo kysyy lehteä lukevalta mieheltä: *"Mitä ne ihmisoikeudet oikein ovat?"* Mies vastaa: *"En tiedä, kun tavallinen kunnan kansalainen ei koskaan joudu tekemisiin niiden kanssa."*

Piirros kiteyttää ajatuksen siitä, että ihmisoikeudet olisivat jotain kaukaista – että ihmisoikeusongelmat eivät olisi meidän ongelmiamme, vaan jonkun toisen jossain muualla. Samalla piirros osoittaa myös, että ihmisoikeudet eivät ole ongelma niille, joilla on kaikki hyvin, kuten "tavallisella kansalaisella". Hän ei tule ajatelleeksi omia ihmisoikeuksiaan juuri siksi, että hänellä ne ovat olemassa ja toteutuvat täysimääräisesti.

Maailmanlaajuisen ihmisoikeusajattelun juuret ovat koko ihmiskunnan yhteisessä ihmisyydessä.

Toisen maailmansodan jälkeen perustetun Yhdistyneiden kansakuntien (YK) jäsenvaltiot laativat yhteisen julistuksen ihmisoikeuksista. Tähän kokonaisuuteen ja sen jatkotyöhön kuuluu myös lapsen oikeuksien sopimus.

Suomi on maailman mittakaavassa erittäin hyvinvoiva pohjoismainen oikeusvaltio, ja meidän on helppo todeta, että moni asia on täällä jo hyvässä kunnossa. Samalla voimme harhautua ajattelemaan, että ihmisoikeudet toteutuvat Suomen kaltaisessa maassa itsestään. Näin ei ole. Ihmisoikeuksien toteuttaminen ja niiden toteutuminen jokaisen ihmisen elämässä vaatii aktiivista ja jatkuvaa työtä.

Kunnat ovat avainasemassa

Lapsen oikeuksien sopimus on otettu laajasti huomioon Suomen lainsäädännössä. Kuitenkaan kaikkia sopimuksen tavoitteita ei ole mielekästä tai edes mahdollista koettaa toteuttaa vain lain keinoin. Kun sopimus viedään osaksi arkea, lapsen elämään, työssä avainasemassa ovat kunnat.

Suomen perustuslaissa on velvoite kohdella lapsia "tasa-arvoisesti yksilöinä". Nämä kohtaamiset ja kohtelut tapahtuvat paljolti kunnassa. Samoin perustuslain mukaan lasten "tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti". Tämäkin tapahtuu lapsen elämässä: kotona, varhaiskasvatuksessa, koulussa, sosiaalipalveluissa, terveydenhuollossa ja vapaa-aikana.

Lapsen ihmisoikeuksien toteutuminen koostuu lukemattomista pienistä, arkisista asioista.

Onko lapsella hoivaa, suojaa, ruokaa? Onko hänellä mahdollisuus oppia kykyjensä vastaavasti? Tuleeko hän kuulluksi omissa asioissaan? Pääseekö hän osalliseksi omasta yhteisöstään? Ratkaistaanko häntä koskevat asiat hänen etunsa mukaisesti vai jollain muulla perusteella?

Lapsen oikeuksien sopimus ja muut ihmisoikeussopimukset ovat viime vuosikymmeninä vaikuttaneet ajatteluun ja yhteiskuntiin kaikkialla maailmassa. Monet asiat tuntuvat siksi jo itsestään selviltä. Esimerkiksi lapsiin kohdistuva väkivalta tuomitaan Suomessa laajasti. Silti sitä esiintyy.

Lapsen oikeuksien toteuttaminen edellyttää usein tarkkaa havainnointia ja aktiivista asennetta. Vaikka suurimmalla osalla lapsista olisi kaikki hyvin, ketkä ja missä ovat ne, joilla ei ole?

Mitä tarkemmin katsoo, sitä enemmän huomaa. Lapsen hyvä perustarpeiden tyydyttäminen ei vielä takaa osallisuutta yhteisöissä eikä sitä, että lapsi aidosti tulisi kuulluksi.

Jokainen hukattu lapsi on yhteiskunnan kannalta myös menetetty mahdollisuus. Erilaiset ihmisoikeusloukkaukset, kuten hoidon laiminlyönti, materiaallinen puute, väkivalta ja osattomuuden kokemus jättävät lapseen syvemmän haavan kuin aikuiseen. Kaikki korjaavat toimet tulevat myös tämän vuoksi yhteiskunnalle kalliimmiksi kuin ennaltaehkäisy.

Kunta, jossa ajatellaan lapsen oikeuksia ja toimitaan kaikessa niiden mukaisesti, tekee parasta mahdollista ihmisoikeustyötä.

Lapsen oikeudet toteutuvat arjessa

JOHDANTO LAPSEN OIKEUKSIIN

TEEMAN LUKU: 2

Kunta lapsen hyvän elämän turvaajana

Jokaisella kunnalla tehtävä on varmistaa, että sen jokaisen lapsen ja nuoren oikeudet toteutuvat. Lapsen oikeuksien tunteminen ja niiden aktiivinen edistäminen auttavat rakentamaan laadukasta hallintoa ja tarkoitustaan vastaavia palveluita.

Miten kunta voi edistää lapsen oikeuksia?

Kunta edistää lapsen oikeuksia:

- **Rakenteilla.** Kunnan toiminnan tulee tähdätä siihen, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on kunnassa hyvä olla. Tämä edellyttää usein lapsivaikutusten arviointia ja sitä, että erilaisissa käytännön tilanteissa pysähdytään hetkeksi miettimään asioita vielä kerran lasten ja nuorten näkökulmasta, mieluiten yhdessä heidän kanssaan.
- **Käytännöillä.** Suuri osa kunnan viranhaltijoista ja työntekijöistä on työssään suoraan tekemisissä lasten ja nuorten kanssa. Varhaiskasvatukseen, perusopetukseen, toisen asteen opetukseen, sosiaali- ja terveyspalveluihin, nuorisotyöhön ja vapaa-ajanpalveluihin voidaan luoda käytännön toimintatapoja ja -malleja, jotka ottavat huomioon erityisesti lapset ja nuoret ja heidän oikeuksiensa toteutumisen. Näitä toimintatapoja voidaan soveltuvin osin hyödyntää myös muualla kunnassa.
- **Osaamisella.** Kunnan tulee varmistaa, että sen henkilöstöllä on riittävä osaaminen ja taidot, joilla lapsen oikeuksia edistetään sekä päätöksenteossa ja hallinnossa että käytännössä, lapsen elämässä. Osaamista tarvitsevat myös ne viranhaltijat ja työntekijät, jotka eivät ole suoraan lasten kanssa tekemisissä. Esimerkiksi maankäytön suunnittelulla, liikenteellä sekä palvelu- ja elinkeinorakenteella on vaikutuksensa myös lapsiin.

- **Resursoinnilla.** Lapset ja nuoret ovat kunnan tärkeitä ja korvaamattomia asukkaita, nuoria kuntalaisia. Heidän palvelemiseensa on varattava riittävät resurssit. Lapsibudjetointi on hyvä väline tarkastella resurssien käyttöä nuorten kuntalaisten hyväksi.
- **Yksittäisillä hankkeilla.** Kun kunnassa on havaittu epäkohta tai puute, jonka korjaamiseen tarvitaan kohdennettuja, tarkkarajaisia toimia, yksittäinen hanke voi olla paras toimintatapa. Hankkeiden tavoitteena on pysyvä muutos.
- **Pitkäaikaisella suunnittelulla ja seurannalla.** Kunnan ja sen toimialojen suunnitelmissa lapsen oikeuksien näkökulman tulee olla mukana läpäisyperiaatteella, koko kunnan strategiasta toimialojen ja yksiköiden pienimpiin toimintasuunnitelmiin asti. Suunnitelmien toteutumisen varmistaa hyvä seuranta.

Mitä kunnassa tulee tietää lapsen oikeuksien sopimuksesta?

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimus tuli Suomessa voimaan laintasoisesti 1991. Sopimus on Suomea sitova. Erillinen sopimus lapsen oikeuksista koettiin YK:ssa tarpeelliseksi, koska jäsenvaltioissa ajateltiin, että muissa ihmisoikeussopimuksissa ei oteta riittävästi huomioon lapsen erityisasemaa kehittyvänä, aikuisista riippuvaisena, haavoittuvana sekä erityistä suojelua ja hoivaa tarvitsevana ihmisenä.

Lapsen oikeuksien sopimus kattaa kaikki lapsuuden tärkeät elämänaalueet. Sopimukseen kuuluu:

- oikeus terveyteen ja hyvinvointiin
- oikeus koulutukseen, leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan
- oikeus suojeluun
- oikeus osallistua omaa elämää koskeviin asioihin.

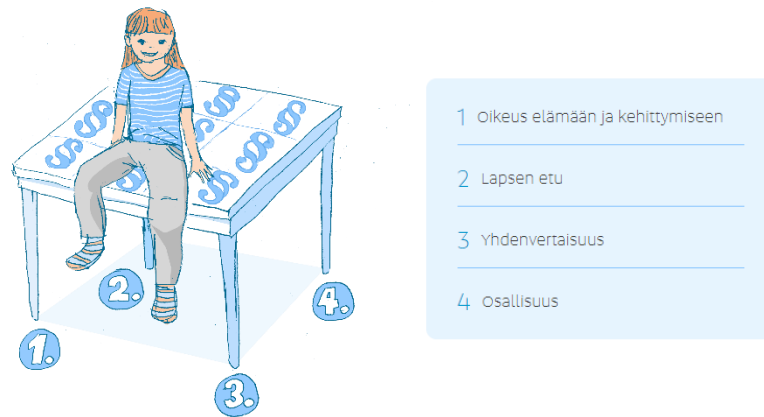
Sopimus määrittää myös toimeenpanoa sekä huoltajien ja viranomaisten vastuita.

Sopimuksessa on määritelty neljä yleisperiaatetta, joita tulee soveltaa sekä sellaisinaan että kaikkien muiden sopimuksessa määriteltyjen oikeuksien yhteydessä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen neljä yleisperiaatetta ovat

- yhdenvertaisuus
- lapsen edun ensisijaisuus
- oikeus elämään ja kehittymiseen
- osallisuus.

Kaikki ihmisoikeudet ovat yhtä tärkeitä ja toisistaan riippuvaisia. Yhden ihmisoikeuden toteuttaminen ei oikeuta loukkaamaan toista ihmisoikeutta.

Sopimus velvoittaa siihen, että lapsen etu on harkittava lasta koskevassa asiassa. Tämä tarkoittaa, että kuntien tehtävä on kiinnittää erityistä huomiota lapsiin ja siihen, mikä on lapsen kannalta paras tapa toimia.

Lapsen oikeuksien sopimus korostaa lapsen roolia **kansalaisena ja ihmisenä**. Hän ei ole vain aikuisten toiminnan kohde, vaan hänellä on oikeus osallistua yhteiskuntaan, toimia ja tulla kuulluksi.

Lapsen oikeuksien turvaaminen on arvo sinänsä, mutta samalla työ edistää YK:n **kestävän kehityksen tavoitteita**, kuten tasa-arvoa, hyvinvointia, yhteiskuntarauhaa ja luonnontalouden kestävyyttä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan julkisen vallan on **tiedotettava** sopimuksesta sekä aikuisille että lapsille. Oikeudet eivät toteudu, elleivät ihmiset ole niistä tietoisia. **Ihmisoikeuskasvatus** kuuluu Suomessa opetussuunnitelmaan, minkä lisäksi kunnat voivat vahvistaa ihmisoikeustietoisuutta muulla viestinnällä ja kampanjoilla.

Ihmisoikeuskasvatus on ennakollista oikeusturvaa: kun lapsi itse tietää omat oikeutensa, hän tunnistaa tilanteen, jossa niitä loukataan. Ennakollisella oikeusturvalla pyritään siihen, ettei oikeudenloukkauksia lainkaan tapahtuisi. Parasta ennakollista oikeusturvaa on se, että lapsen etua harkitaan aktiivisesti ja lapsen etu ohjaa viranomaisten toimintaa. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että palveluiden ja tilojen tulee olla saavutettavia, turvallisia ja viihtyisiä. Palveluissa käytettävän kielen on oltava lapsille ja perheille ymmärrettävää.

Jälkikäteinen oikeusturva tarkoittaa niitä keinoja, joita lapset ja perheet voivat käyttää silloin, kun heidän oikeuksiaan on jo loukattu. Tämä tarkoittaa esimerkiksi potilasasiamiehen, sosiaaliasiamiehen tai oikeusavustajan apua.

Ennakollinen oikeusturva on lapselle erityisen merkityksellistä, koska juuri se takaa lapsen oikeuksien loukkaamattomuuden. Jälkikäteinen oikeusturva voi toteutuessaankin olla lapsen kehityksen tai aikakäsityksen kannalta liian hidasta.

Miten lapsen oikeuksien sopimusta valvotaan?

Lapsen oikeuksien sopimusta valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea. Suomi ja muut sopimusvaltiot raportoivat komitealle viiden vuoden välein. Raportit ja valtioiden niistä saamat palautteet ovat julkisia.

Sopimusvaltioilla on velvollisuus tiedottaa saamistaan huomautuksista kansalaisille.

Määräaikaisraportin kokoaa Suomessa ulkoministeriö. Lausuntoja antavat järjestöt ja lapsiasianvaltuutettu. Komitea kuulee järjestöjä ja valtuutettua myös erikseen.

Sopimukseen on tehty vuosien varrella kolme valinnaista lisäpöytäkirjaa, jotka tarkentavat sopimusta ja ajanmukaistavat sitä. Suomessa kaikki nämä ovat voimassa, eli myös YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja valitusoikeudesta. Lapsilla ja lapsiryhmillä on oikeus tehdä valituksia YK:n lapsen oikeuksien komitealle, jos he katsovat Suomen loukanneen heidän oikeuksiaan. Lapsen oikeuksien komitea antaa valitusten perusteella kannanottonsa ja tarvittaessa suosituksia valtiolle.

Sopimuksen tulkintaa ohjataan yleiskommentein, joiden kautta syvennetään ymmärrystä myös ajankohtaisista asioista. Niissä on erityisesti viranomaistahoja ohjaavia sisältöjä, kuten koulutus- ja terveysoikeuksia koskevat yleiskommentit. Yleiskommentit ovat hyödyllisiä myös kunnan päätöksenteossa.

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242